

музей. Ф. 2553, Д-1372.

Храбан, 1964 – Храбан Г.Е. Черняховские памятники в Уманском р-не Черкасской обл. // *Материалы и исследования по археологии СССР*. М. : Изд-во АН СССР, 1964. С. 257–269.

REFERENCES

- Baran, Maksimov, Smilenko i dr., 1985 – Baran V.D., Maksimov Ye.V, Smilenko A.T i dr. Etnokulturnaya karta territorii Ukrainskoi SSR v I tis. n. e. [Ethnocultural map of the territory of the Ukrainian SSR in the 1st millennium AD e.]. K. : Libid, 1985. 184 s. [in Russian].
- Bidzylia, 1963 – Bidzylia V. I. Zalizoplavylni horny seredyiny I tys. n. e. na Pivdennomu Buzi [Iron smelting furnaces of the middle of the 1st millennium BC. e. on Southern Buza] // *Arkheolohiia*. 1963 № 15 S. 125–135. [in Ukrainian].
- Bidzylia, Voznesenskaya, Nedopako, Pankov, 1983 – Bidzylia V.P., Voznesenskaya G.A., Nedopako D.P., Pankov S.V. Istoriya chernoi metallurgii i metalloobrabotki na territorii USSR (III v. do n. e. – III v. n. e.) [History of ferrous metallurgy and metalworking on the territory of the Ukrainian SSR (III century BC - III century AD)]. K.: Naukova dumka, 1983. 112 s. [in Russian].
- Voznesenska, Nedopako, Pankov, 1996. – Voznesenska H.O., Nedopako D.P., Pankov S.V. Chorna metalurhiia ta metaloobrobka naselennia skhidnoievropeiskoho lisostepu za doby rannikh sloviai ta Kyivskoi rusi (druha polovyna I tys – persha chvert II tys.) [Ferrous metallurgy and metalworking of the population of the Eastern European forest-steppe during the time of the early Slavs and the Kievan Rus (second half of the 1st millennium – first quarter of the 2nd millennium)]. Kolektyvna monohrafiia. K., 1996. 192 s. [in Ukrainian].
- Kropotkin V.V., 1961. – Kropotkin V. V. Kladi rimskikh monet na territorii SSSR [Hoards of Roman coins on the territory of the USSR]. M.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1961. 135 s. [in Russian].
- Kropotkin, Nakhapetyan, 1976. – Kropotkin V.V., Nakhapetyan V.E. Novii tsentr zhelezodelatel'nogo proizvodstva III – IV vv. n. e. v basseine Yuzhnogo Buga [The new center of iron production III – IV centuries. n. e. in the basin of the Southern Bug] // *Sovetskaya arkheologiya*. 1976. № 3. S. 317–324. [in Russian].
- Maksimov, 1972. – Maksimov Ye.V. Srednee Podneprove na rubezhe nashei eri [Middle Dnieper at the turn of our era]. K. : Naukova dumka, 1972. 325 s. [in Russian].
- Pankov, 1982 – Pankov S. V. O razvitii chyornoii metallurgii na territorii Ukraini v kontse I tis. do n. e. – pervoi polovini I tis. n. e. [On the development of ferrous metallurgy on the territory of Ukraine at the end of the 1st millennium BC. e. - the first half of the 1st millennium AD. e.] // *Sovetskaya arkheologiya*. 1982. № 4. S. 201–213. [in Russian].
- Pankov, 1993 – Pankov S. V. Chorna metalurhiia naselennia Ukrainskoho lisostepu (persha polovyna I tys. n. e.) [Ferrous metallurgy of the population of the Ukrainian forest-steppe (first half of the 1st millennium CE)] / AN Ukrainy Instytut arkheolohii. K. : Naukova dumka, 1993. 147 s. [in Ukrainian].
- Khraban, 1962 – Khraban H.Iu. Arkheolohichni pamiatky Mankivskoho r-nu. Shchodennyk rozvidok, 1962 r. [Archaeological sights of the Mankiv district. Intelligence diary, 1962] (Oryhinal za opysom Naukovoho arkhivu Instytutu arkheolohii AN Ukrainy – 1962/18 inv № 3869). // *Umanskyi kraєznavchyi muzei*. F. 2553, D-1372. [in Ukrainian].
- Khraban, 1964 – Khraban G. E. Chernyakhovskie pamyatniki v Umanskom r-ne Cherkasskoi obl. [Chernyakhovsky monuments in the Umansky district of the Cherkasy region] // *Materiali i issledovaniya po arkheologii SSSR*. M. : Izd-vo AN SSSR, 1964. S. 257–269. [in Russian].

УДК [908+069+904](477.46)(092)Біл

DOI:

Ольга ЛІСОВСЬКА,

orcid.org/0000-0002-6290-7869

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

(Україна, Умань)

lisovskaolya@ukr.net

Ольга СКУС,

orcid.org/0000-0001-5063-451X

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

КРАЄЗНАВЧА, МУЗЕЙНИЦЬКА ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ БІЛЯШІВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню життя та діяльності М. Ф. Біляшівського. Відновлено і уточнено основні періоди біографії знаного археолога, музеєзнавця, краєзнавця, етнографа, члена Центральної Ради, голови комітету охорони пам'яток старовини Генерального секретарства (міністерства) освіти УНР. Автори розповідають про внесок вченого в організацію вітчизняних місцевих музейних установ наприкінці XIX — на початку XX ст. у контексті становлення української школи музеєтворення. Особливу увагу приділено пам'яткоохоронній діяльності вченого.

Як висновок, вказано, що протягом всього життя М. Біляшівський займався пам'яткоохоронною справою, ґрунтовним вивченням археологічних та етнографічних багатств України. Результатом його багаторічної роботи стали науково цінні праці, що дають можливість глибше вивчити як історію окремих регіонів, так і України, в цілому. М. Ф. Біляшівський є яскравим прикладом представника наукової інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: М. Ф. Біляшівський, пам'ятки, музей, краєзнавство, старожитності.

Olga LISOVSKA,

*PhD. (History), assistant professor of History of Ukraine Chair
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
lisovskaolya@ukr.net*

Olga SKUS,

*orcid.org/0000-0001-5063-451X
Ph.D. (History), assistant professor of History of Ukraine Chair,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
(Uman, Ukraine)
solhav2018@gmail.com*

MYKOLA BILIASHIVSKYI'S LOCAL STUDIES, MUSEUM AND MONUMENT PROTECTION ACTIVITIES

The article is dedicated to the study of the main milestones in the life and activities of Mykola Biliashivskiy who was a Ukrainian outstanding personality, true patriot and well-known researcher in the 19th - early 20th century. Mykola Fedotovych Biliashivskiy was also a local historian, archaeologist, ethnographer, art critic, and a person who admired and could comprehend the Ukrainian people, who devoted his life to his beloved work. Mykola Biliashivskiy was one of the first domestic scientists who initiated the scientific study of Ukrainian folk art.

Having constant interest in the museums' functioning in Naddniprianska Ukraine region, M. Biliashivskiy expressed his methodological considerations in numerous materials on museum work. They were as following: aims and functions of regional museums; their monument protection tasks; principles of exposition construction; the need to revitalize educational activities; systematic visits of museum institutions by the population etc.

Mykola Biliashivskiy's scientific work and research in addition to museum affairs was connected with monument protection as he participated in the systematization of ancient monuments on the territory of Ukraine and was one of the founders of Kyiv Society for the Protection of Ancient Monuments and Arts, which worked on the territory of Ukraine, in some regions of modern Moldova and Bilorusia.

While studying and preserving monuments, Mykola Biliashivskiy paid special attention to local history museums. His scientific interests dealt with activities of all similar museums or museum departments in Naddniprianska Ukraine. In various periodicals he systematically published detailed information about archaeological excavations and expeditions carried out at the initiative and with the participation of these institutions, about replenishment of their funds, the role of museum collections and individual exhibits in the preparation and successful organization of all-Russian archaeological congresses.

During M. Biliashivskiy's life more than seventy scientific works were published, as well as about 300 brief articles and reports in such journals as «Kyivska Starovyna» (and in its annual supplement «Archaeological Chronicle», founded by M. Biliashivskiy), «Literary and Scientific Bulletin», «Siaivo», «Nova Rada», English «Studio» (article «People's creativity in Ukraine», London, 1912).

His son Mykola Mykolaiovych Biliashivskyi transferred the scientist's personal archival fund to V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine on 10 May, 1962. The archive documents included biographical materials, scientific studies, official and private correspondence. The scientist's contribution to the development of art history, local history, archaeology, and Ukrainian ethnography was significant. Mykola Biliashivskyi did enormous monument preservation work and had an undeniable authority among museum workers.

Key words: Mykola Biliashivskyi, monument, museum, local history, antiquities.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності України прослідковується зростання інтересу держави до питань краєзнавчої, пам'яткоохоронної та музейницької діяльності. Це, насамперед, передбачає врахування багатого досвіду науковців попередніх поколінь. Особливе місце серед когорти таких людей займає уродженець м. Умань - Микола Федотович Біляшівський. Величезний внесок Миколи Біляшівського в розвиток історичної науки був незаслужено забутий і неоцінений радянською владою. Про його досягнення замовчували, а ім'я намагалися забути.

Аналіз досліджень За радянської влади діяльність М. Ф. Біляшівського майже не потрапляла у поле зору дослідників. З'являлись лише публікації окремих авторів про життя та діяльність вченого (Іщенко, 1967), (Бахмат, 1967). З проголошенням незалежності України розпочався новий етап у вивченні життя цього діяча, опрацювання його наукової спадщини та з'ясування внеску у розвиток науки. Так, у 1991 році публікації Т. Григорєвої «Будівничий української культури (М. Ф. Біляшівський)» (Григор'єва, 1991) та К. Мощенка «З спогадів про М. Ф. Біляшівського» (Мощенко, 1991) зайняли почесне місце в праці «Репресоване краєзнавство 20–30 рр.».

У 1999 році в «Київській старовині» з'являється друком стаття С. Кілієвич «Біляшівський – перший директор Національного музею історії України», де автор на широкій джерельній базі висвітлює основні віхи життя науковця та зупиняється на його музейній діяльності (Кілієвич, 1999). Такого ж плану дослідження можемо знайти в «Українському історичному журналі», опубліковане в 2008 році під авторством О. Попельницької (Попельницька, 2008).

Спогади Михайла Грушевського про академіка Біляшівського були опубліковані «Історичному календарі» в 2001 році (Грушевський, 2001).

Узагальнену інформацію про життєвий і творчий шлях М. Біляшівського подало багатотомне енциклопедичне видання Інституту історії України НАН України (Горбик, Піскова, 2003).

В 2005 році підсумком дослідження життя та діяльності Миколи Біляшівського став захист дисертаційного дослідження Л. Дідух на тему «Академік М. Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ – перша чверть ХХ ст.)» (Дідух, 2005), де авторка зупинилася не лише на громадсько-політичній діяльності науковця, але й в окремих розділах роботи окреслила його археологічну, пам'яткоохоронну та етнографічну діяльність.

Змістовну інформацію про персональний життєпис Миколи Федотовича Біляшівського можна знайти в статті під спільним авторством Затилюк Я. та Осташевської Ю., опублікованої в 2019 році (Затилюк, Осташевська, 2019).

Окремі відомості про внесок М. Біляшівського в музейну, етнографічну, краєзнавчу та пам'яткоохоронну справи в Україні можемо знайти в статтях Т. Щербань (Щербань, 2009), М. Борщ (Борщ, 2013), Л. Федорової (Федорова, 2013), І. Опацького (Опацький, 2020).

Мета статті. Автори поставили собі за мету висвітлити основні віхи життя Миколи Біляшівського, зупинившись на його краєзнавчій, музейницькій та пам'яткоохоронній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Микола Біляшівський народився 24 жовтня 1867 року в м. Умань Уманського повіту Київської губернії в родині священика. Родина Біляшівських проживала в Умані, коли померла дружина Марина Тимофіївна, батько із трьома дітьми переїхав до Києва. Справою батька Микола не зацікавився, його більше цікавила наука, зокрема історія. З 1868 р. починається руйнування цілковитої замкненості духовної верстви, а з 1869 р. діти священнослужителів уже не вважалися належними до духовного стану і могли вільно обирати улюблений вид занять. Це дало змогу М. Біляшівському поринути в улюблену справу.

Навчався Микола Федотович у 2-ій Київській гімназії, де і познайомився з В. П. Науменком (майбутнім головним редактором «Київської старовини») та М. І. Петровим (директором Церковно-археологічного музею на Подолі, майбутнім академіком), професорами В. Б. Антоновичем та А. В. Праховим.

У час національного піднесення та бурхливого розвитку науки кінця ХІХ – початку ХХ ст. сформувався відповідний світогляд майбутнього науковця та його громадянська позиція. Микола Біляшівський почав цікавитись, окрім історії та філософії, археологією, нумізматиною та архівною справою, фольклористикою, етнографією, мистецтвознавством, музейництвом. Кожну розпочату роботу Микола Федотович доводив до кінця, незважаючи ні на які труднощі. З 1886 р. М. Біляшівський розпочав археологічні розкопки. Особливо результативними були розкопки літописного міста Родні на Княжій горі неподалік Канева, яку академік Б. Рибakov назвав «скарбницею давньоруських ремісничих виробів». З 1888 р. М. Біляшівський став редактором та автором провідного органу українського краєзнавства – журналу «Київська старовина».

Закінчивши гімназію, Біляшівський вступив на юридичний факультет Київського університету св. Володимира, який закінчив у 1891 р. Але диплом юриста він отримав згодом в Новоросійському університеті. Микола Федотович не зупинявся на досягнутому, він систематично слухав лекції із загальної та східноєвропейської археології професора В. Б. Антоновича, а також з античного мистецтва А. В. Прахова (Дідух, 2002: 8).

У 1894-1897 рр. Біляшівський мешкав у Польщі, де обіймав посаду завідувача архіву фінансового управління Царства Польського при Варшавській казенній палаті (Ковалевська, 2008: 119). Перебуваючи на цій посаді, він займався впорядкуванням документальних колекцій архіву, а також планував друкування джерел з історії України. Тоді ж він познайомився з М. С. Грушевським і допомагав йому в підготовці до друку перших двох томів люстраційних описів королівщин фундаментальної серії «Джерела до історії України-Руси» (Дідух, 2005: 8).

Ще в 90-х роках XIX століття Микола Федотович став фундатором першого історико-краєзнавчого музею Волині. Праця Біляшівського в Городецькому музеї була неоціненною (музей розташувався в маєтку Ф. Р. Штейнгеля в с. Городок, біля Рівного), а тереном його роботи стали обшири теперішніх Житомирської, Рівненської та Волинської областей. Роботу в музеї Біляшівський чітко розпланував та виконував, ураховуючи найновіші тенденції історичної науки.

У 1902 р. науковця призначили директором Київського міського художньо-промислового і наукового музею, активну участь у заснуванні якого він брав (Дідух, 2002: 66). Усю свою попередньо набуту практику музеєбудівництва Микола Федотович переніс у музей. М. Ф. Біляшівський був членом Історичного товариства Нестора-літописця та Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії, яке почало функціонувати з 1872 р. (Венгерська, 2011: 17). У 1904 р. він став членом Львівського наукового Товариства імені Шевченка і постійним автором у його виданнях (Попельницька, 2008: 103).

Через посередництво губернських статистичних комітетів ще в 1834 році виникла ідея залучення приходських священиків до вивчення пам'яток старовини на підтвердження статусу руськості краю. Важливим інструментом «вписування територій» стало засноване у 1845 р. Імператорське Російське географічне товариство. Однак діяльність товариства не мала широкої географії. За відсутністю розгалуженої мережі суто наукових організацій та необхідності збереження орієнтації на імперську уварівську ідеологему, в якій православ'ю належала помітна роль, фактично в усіх губерніях були створені церковно-археологічні товариства. Відповідно до запропонованої програми об'єктами обов'язкового вивчення мали бути: приход, храм, церковний причт, прихожани, церковно-приходські заклади. Багато уваги приділялось описуванню храмів: їх внутрішнього та зовнішнього вигляду, іконам, храмовим бібліотекам та архівам. Описувалися залишки стародавніх церков, монастирів і т.д. На членів товариства покладалися функції пошуку, обліку, опису усіх цінностей та раритетів. Більшість із залучених до цієї роботи були місцевими священиками (Венгерська, 2011: 17-18). Тож робота Біляшівського у цій сфері свідчить про його розуміння необхідності збереження матеріальної культури та національної пам'яті.

Микола Федотович Біляшівський з 1899 р. до 1905 р. уклав та видав за власні кошти «Археологическую летопись Южной России» – перший в Україні спеціалізований часопис, який позитивно вплинув на розвиток історичних досліджень, згуртування наукових кадрів (Григор'єва, 1991: 21-24). Зі спогадів учня М. Ф. Біляшівського К. В. Мощенка відомо, що, дбаючи про українську справу та українську науку, Біляшівський замасковано зумів залучити до співробітництва в музеї людей найрізноманітніших кіл, – як прихильних до української справи, так навіть і ворожих, але таких, що мали у своїх руках значні матеріальні засоби та впливи (Мощенко, 1991: 25).

Будучи зайнятою людиною, М. Ф. Біляшівський далеко стояв від справ політичних. Проте робота в часописі «Киевская старина», навколо якого

зосереджувалась наукова інтелігенція не дозволяла Миколі Федотовичу стояти осторонь від політичних справ. Так, у 1906 р. М. Ф. Біляшівського було обрано до I Державної Думи від Київщини. З цього часу Микола Федотович розпочав активну політичну діяльність, яка змусила залишити на певний час роботу в музеї. У Державній Думі Біляшівський обстоював тодішню програму-мінімум розвитку українства: питання впровадження української школи, суду, автономії України, тобто політичних та національних свобод. Виборці писали до висуванця: «Високоповажний Миколо Федотовичу! До Вас, нашого заступника й оборонця в Державній думі, звертаємось та просимо Вас: міцно стійте за нас та здобуйте для нас і всього нашого люду землю і волю, бороніть усіх покривджених, вимагайте амністії борцям за правду й волю, вимагайте автономії України, щоб на нашій землі була знову, як колись, за прадідів наших, своя сила, своя воля і правда свята. Нехай на нашій обезславленій землі згине...рабство навіки, нехай згине сваволя... Пошли, Боже, Вам сили справдити наші оці святі жадання, а коли Вам сили не стане, то ми Вам своєї додамо» (Іщенко, 1967: 4).

Коли українськими депутатами Державної Думи було створено окрему фракцію – українську парламентську громаду – Біляшівський посів одне із чільних місць. Спочатку був секретарем перших організаційних зборів, а згодом – членом президії громади. Громада готувала декларацію, яку мали бути оголосити з думської трибуни. Нею передбачалося: здобуття національно-територіальної автономії України з подальшим створенням крайового вищого законодавчого органу – сейму; врегулювання прав меншин на території України з дозволом використання рідної мови; визнання української мови із збереженням за російською мовою статусу загальнодержавної; недоторканність кордонів. Але задумам громади не судилося здійснитися: у липні 1906 року I Державну Думу розпустили. Біляшівський продовжив свою роботу, і після розпуску I Державної Думи, став співробітником газети «Рідна справа – думські вісті», яка була органом громади II Думи. Після поразки російської революції 1905–1907 рр. Микола Федотович повернувся до Києва, де продовжив свою музейну справу, але не тільки в Києві, а по всій імперії.

Науково-дослідницька робота М. Ф. Біляшівського в довоєнний період була пов'язана, окрім музейної справи, з пам'яткоохоронною: він бере участь у систематизації зводів пам'яток старовини на території України, у 1910 р. стає одним із засновників Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв, чия діяльність поширювалася на всю Україну, деякі регіони сучасної Молдови, Білорусії (Дідух, 2002: 68). В Статуті товариства зазначалося, що воно буде проводити наукові дослідження і реєстрацію нерухомих пам'яток, порушувати перед урядовими установами клопотання про вжиття заходів щодо їх відновлення й охорони, споряджати археологічні та археографічні експедиції для огляду, збирання і вивчення об'єктів старовини (ЦДІАК України. Ф. 725. Оп. 1. Спр. 1. 291 арк. Арк. 5). Незважаючи на відносно короткий період діяльності, Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва змогло провести значну роботу з дослідження і збереження багатьох історичних та мистецьких старожитностей України. Члени товариства виявили чимало

давніх писемних документів, розробили конкретну програму організації археологічних розкопок, яку почали втілювати в життя, провели значну роботу з реставрації низки архітектурних пам'яток, ін. Налагодилися тісні контакти з місцевими краєзнавчими організаціями, зокрема, Товариством дослідників Волині, Братством імені князів Острозьких, Холмським церковно-археологічним музеєм при місцевому Свято-Богородицькому православному церковному братстві. Власним подвижництвом кийвським науковцям при підтримці краєзнавців усієї Наддніпрянщини на початку другого десятиріччя ХХ ст. вдалося врятувати для нинішніх і наступних поколінь немало пам'яток, які є невіддільною часткою безцінної духовної спадщини української нації.

У вивченні та збереженні пам'яток М. Біляшівський вагоме місце відводив музейним закладам історико-краєзнавчого спрямування. Предметом уваги дослідника була діяльність практично всіх аналогічних музеїв чи музейних відділів Наддніпрянської України. На сторінках періодики він систематично подавав детальну інформацію про археологічні розкопки та експедиції, що проводилися з ініціативи й за участю цих закладів, поповнення їх фондів, роль колекцій музеїв і окремих експонатів у підготовці та успішному проведенні загальноросійських археологічних з'їздів. Зокрема, прикладом у справі збереження цінних зразків іконопису, церковного начиння, рукописів та інших пам'яток М. Біляшівський вважав роботу Волинського єпархіального давньосховища та Волинського церковно-археологічного товариства, яке опікувалося цим музеєм. Вчений не обминав увагою й музеї православних церковних братств Волині (Гаврилюк, 2020: 241).

Він постійно цікавився також станом справ у церковно-археологічному музеї Холмського Свято-Богородицького православного церковного братства. Неодноразово аналізуючи роботу музею, вказуючи на її слабкі сторони, вчений висловлював низку порад і побажань, спрямованих на активізацію діяльності закладу. Так, дослідник радив не покладати надії лише на подарунки й інші види пожертвувань, а проводити самостійні пошукові експедиції для виявлення пам'яток і поповнення ними музейної колекції. Виявляючи постійне зацікавлення роботою музеїв Наддніпрянщини, М. Біляшівський у численних матеріалах щодо їх діяльності висловлював також міркування методологічного характеру: про спрямованість роботи та функції регіональних музеїв, зокрема, їх пам'ятоохоронні завдання, принципи побудови експозиції, необхідність поживлення просвітницької діяльності, налагодження систематичного відвідування музейних закладів населенням тощо.

Перша світова війна знову змусила вченого відкласти свої звичні справи, він був мобілізований до діючої армії. Його та Д. Щербаківського було призначено уповноваженими Російської академії наук, що мали займатися питаннями охорони та збереження пам'яток культури на території Галичини.

На початку Першої світової війни задля допомоги постраждалим воїнам і місцевому населенню були створені дві могутні спілки – Союз земств та Союз міст. В Україні Союз міст із 1915 р. очолив барон Ф. Штейнгель, з яким М. Біляшівський мав давні дружні стосунки. Завдяки наполегливості барона на посади уповноважених Союзу міст були призначені особи українського

походження. Так, 15 березня 1916 р. М. Біляшівський став дійсним членом Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Союзу міст допомоги хворим і пораненим воїнам. Як член цього Комітету М. Біляшівський перебував на території Галичини та Буковини майже до 1917 р. Його завдання полягало в тому, щоб надати допомоги місцевому населенню, яке постраждало від воєнних дій, піклуватися про покращення умов функціонування санітарної служби, про організацію тимчасових пунктів харчування, а також збирати та облікувати пам'ятки історії та культури цього регіону. Саме врятовані в цей час М. Біляшівським і Д. Щербаківським предмети церковно-культурного вжитку та народного мистецтва потрапили до Київського міського музею.

У 1917 році за активною участю М. Біляшівського була організована виставка «Народне мистецтво Буковини та Галичини», куди увійшли вищезгадані експонати. Результатом виставки став каталог 1917 р. та невелика збірка спогадів членів відділу допомоги населенню Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Земського союзу (1919 р.). В обох виданнях Біляшівський писав у передмовах, що практичне завдання, яке ставили перед собою згадані вище союзи, – надання допомоги мирному населенню, яке постраждало під час війни, обернулося не тільки унікальною можливістю наблизитися до народу, а й відновити працю, тісно пов'язану з мистецтвом (на західних землях – майстерні з пошиття білизни, ремонту одягу та художньо-промислові). Окрім стаціонарних майстерень, членами Союзу були організовані роздавальні пункти. У цих пунктах організаційну роботу виконували дружини місцевих священиків, черниці, вчителі. Загальне керівництво майстернями було доручено мистецтвознавцям, серед яких був і виходець з родини сільського священика М. Біляшівський (Ковалевська, 2008: 120-121).

У 1917–1923 рр. основна діяльність М. Ф. Біляшівського зосереджувалася на розбудові нових організаційних підвалин пам'яткоохоронної справи. У 1917 р. він перший комісар з охорони святинь Києва, обраний Радою громадських організацій; 1918 р. – автор першого закону Української республіки про охорону пам'яток історії, культури і мистецтва, а вже з 1919 р. – член Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток мистецтв та старовини. Крім того, він долучився до створення Української Академії мистецтв, Київського археологічного інституту тощо. У 1919 році М. Ф. Біляшівського обрано дійсним членом Української Академії наук, він очолив кафедру археології в історично-філологічному відділі та Комісію для складання археологічної карти України, а також був членом Етнографічної комісії та Всеукраїнського Археологічного комітету. М. Ф. Біляшівський – великий шанувальник українського народного мистецтва, один із перших вітчизняних учених, який започаткував його наукове вивчення (Щербань, 2009: 48).

Помер М. Ф. Біляшівський 21 квітня 1926 року. Похований, згідно із заповітом, на Княжій горі біля Канева. Але його смерть не обірвала успішної діяльності музею (Дідух, 2005: 8).

За життя М. Біляшівського вийшло друком понад 70 його наукових праць і статей, а також близько 300 заміток і повідомлень у часописі «Київська старовина» (та заснованому ним же щорічному додатку до нього,

«Археологічному літопису»), часописах «Літературно-науковий вісник», «Сяйво», «Нова Рада», англомовному «Студіо» (стаття «Народна творчість України», Лондон, 1912 р.).

Особовий архівний фонд ученого переданий до рукописного підрозділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 10 травня 1962 року його сином, Миколою Миколайовичем Біляшівським. Серед документів архіву – біографічні матеріали, наукові студії, офіційне та приватне листування.

Висновки. Микола Федотович Біляшівський був однією з найбільш видатних постатей на науковій, культурній та громадській ниві України кінця XIX – першої чверті XX століття. Вагомим був внесок ученого в розвиток мистецтвознавства, історії, краєзнавства, археології, етнографії в Україні. М. Ф. Біляшівський проводив величезну пам'яткоохоронну роботу, мав незаперечний авторитет серед музейників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Бахмат, 1967 – Бахмат К. 100 років з дня народження відомого археолога та етнографа М.Ф. Біляшівського // *Український історичний журнал*. 1967. № 10. С. 112-113.
- Борщ, 2013 - Борщ М. І. М. Ф. Біляшівський – український етнограф, мистецтвознавець, академік АН України // *3 вершин славетних черкашан*. Черкаси, 2013. С. 242–248.
- Венгерська, 2011 - Венгерська В. *Церковно-археологічні та єпархіальні товариства Правобережної України в конструванні західних околиць Російської імперії // Інтелігенція та влада : громадсько-політичний науковий збірник*. Одеса : Астропрінт, 2011. Вип. 22. С. 14–22.
- Гаврилюк, 2020 - Гаврилюк С. Микола Біляшівський – теоретик пам'яткоохоронної і музейної справи // *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 29. Том 5. 2020. С.237-243.
- Горбик, Піскова, 2003 - Горбик В., Піскова Е. Біляшівський Микола Федотович // *Енциклопедія історії України*. Т 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 295.
- Григор'єва, 1991 - Григор'єва Т. Ф. Будівничий української культури (М. Ф. Біляшівський) // *Репресоване краєзнавство 20–30 рр. / [передм. П. Т. Тронька]; худож. Л. І. Корінь; Ін-т історії України. Всеукр. спілка краєзнавців. М-во культури України. К.: Хмельниц. ред.-видав. від., 1991. 492 с.; іл.*
- Грушевський, 2001 - Грушевський М. Пам'яті академіка Миколи Біляшівського // *Історичний календар 2001*. Київ, 2001. С. 208–211.
- Дідух, 2002 - Дідух Л. В. Суспільно-політична діяльність М. Ф. Біляшівського на початку XX ст. // *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. К., 2002. Т. 20 : Історичні науки. Ч. 1. С. 66–70.
- Дідух, 2005 - Дідух Л. В. Академік М. Ф. Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець XIX – перша чверть XX ст.): автореф. дис. на здоб. наук. ступення канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». К., 2005. 17 с.
- Затилук, Осташевська, 2019 - Затилук Я., Осташевська Ю. Академік Микола Федотович Біляшівський та його персональний життєпис: публікація джерела і перспективи дослідження // *Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць / Відп. ред. Б. К. Патриляк*. Вип. 4. Київ, 2019. С. 390-410.
- Іщенко, 1967 - Іщенко М. Володар Княжої гори // *Літературна Україна*. 1967. 14 листоп. С. 4.
- Кілієвич, 1999 - Кілієвич С. Академік М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // *Київська старовина*. 1999. № 4. С. 80–86.
- Ковалевська, 2008 - Ковалевська О. О. Діяльність Миколи Біляшівського в роки Першої світової війни // *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 119–128.
- Мощенко, 1991 - Мощенко К. В. З спогадів про М. Ф. Біляшівського // *Репресоване краєзнавство 20–30 рр. / [передм. П. Т. Тронька]; худож. Л. І. Корінь; Ін-т історії України. Всеукр. спілка краєзнавців. М-во культури України. К.: Хмельниц. ред.-видавн. від., 1991. 492 с.; іл.*
- Наумова, 2007 - Наумова Н. Микола Федотович Біляшівський // *Чумацький шлях*. 2007. № 5. С. 12–15.
- Опацький, 2020 – Опацький І. Етнографічні дослідження Миколи Біляшівського на Черкащині // *Уманська старовина*. 2020. №7. С. 93-99.
- Попельницька, 2008 - Попельницька О. О. М. Ф. Біляшівський – перший директор Національного музею історії України // *Український історичний журнал*. 2008. Вип. 2, (№ 479). 240 с.
- Федорова, 2013 - Федорова Л. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр. / Відп. Ред С. І. Кот; Інститут історії України НАН України. Київ, 2013. 373 с.
- ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України.

Щербань, 2009 - Щербань Т. Мистецтвознавці Українського наукового товариства та їх внесок у науку, освіту, культуру // *Вісник НАН України*. 2009. № 11. С. 45–55.

REFERENCES

- Bakhmat, 1967 – Bakhmat K. 100 rokov z dnia narodzhennia vidomoho arkeoloha ta etnografa M.F. Biliashivskoho [100th anniversary of the famous archaeologist and ethnographer M. F. Biliashivskiy] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1967. № 10. S. 112-113 [in Ukrainian].
- Borshch, 2013 - Borshch M. I. M. F. Biliashivskiy – ukrainskyi etnograf, mystetstvoznavec, akademik AN Ukrainy [M. F. Biliashivskiy is a Ukrainian ethnographer, art critic, academician of the Academy of Sciences of Ukraine] // *Z vershyn slavetnykh cherkashchan*. Cherkasy. 2013. S. 242–248 [in Ukrainian].
- Venherska, 2011 - Venherska V. Tserkovno-arkheolohichni ta yeparkhialni tovarystva Pravoberezhnoi Ukrainy v konstruiuvanni zakhidnykh okolyts Rosiiskoi imperii [Ecclesiastical, archaeological and diocesan societies on the territory of Right Bank Ukraine in the construction of the western outskirts of the Russian Empire] // *Intelihentsiia ta vlada : hromadsko-politychni naukovyi zbirnyk*. Odesa : Astroprint, 2011. Vyp. 22. S. 14–22 [in Ukrainian].
- Havryliuk, 2020 - Havryliuk S. Mykola Biliashivskiy – teoretik pamiatkookhoronnoi i muzeinoi spravy [Mykola Biliashivskiy is a theoretician of monument preservation and museum affairs] // *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp 29. Tom 5. 2020. S.237-243 [in Ukrainian].
- Horbyk, Piskova, 2003 - Horbyk V., Piskova E. Biliashivskiy Mykola Fedotovych [Biliashivskiy Mykola Fedotovych] // *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T I: A–V / Redkol.: V. A. Smolii ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 2003. S. 295 [in Ukrainian].
- Hryhorieva, 1991 - Hryhorieva T. F. Budivnychi ukrainskoi kultury (M. F. Biliashivskiy) [The Ukrainian culture developer (M. F. Biliashivskiy)] // *Represovane kraieznavstvo 20–30 rr.* / [peredm. P. T. Tronka]; khudozh. L. I. Korin; In-t istorii Ukrainy. Vseukr. spilka kraieznavtsiv. M-vo kultury Ukrainy. K.: Khmelnyts. red.-vydav. vid., 1991. 492 s.; il. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, 2001 - Hrushevskiy M. Pamiati akademika Mykoly Biliashivskoho [In memory of academician Mykola Biliashivskiy] // *Istorychnyi kalendar 2001*. Kyiv, 2001. S. 208–211 [in Ukrainian].
- Didukh, 2002 - Didukh L. V. Suspilno-politychna diialnist M. F. Biliashivskoho na pochatku KhKh st. [Mykola Biliashivskiy's social and political activities at the beginning of the 20th century] // *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. K., 2002. T. 20 : Istorychni nauky. Ch. 1. S. 66–70 [in Ukrainian].
- Didukh, 2005 - Didukh L. V. Akademik M. F. Biliashivskiy u naukovomu, kulturnomu ta hromadskomu zhytti Ukrainy (kinets KhKh – persha chvert KhKh st.) : avtoref. dys. na zdob. nauk. stupennia kand. ist. nauk : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» [Academician M. F. Bilyashivsky in the scientific, cultural and public life of Ukraine (end of XIX - first quarter of XX century)]. K., 2005. 17 s. [in Ukrainian].
- Zatyliuk, Ostashevska, 2019 - Zatyliuk Ya., Ostashevska Yu. Akademik Mykola Fedotovych Biliashivskiy ta yoho personalnyi zhyttiepys: publikatsiia dzherela i perspektyvy doslidzhennia [Academician Mykola Fedotovych Bilyashivsky and his personal biography: publication of the source and prospects of the research] // *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats / Vidp. red. B. K. Patryliak*. Vyp. 4. Kyiv, 2019. S. 390-410 [in Ukrainian].
- Ishchenko, 1967 - Ishchenko M. Volodar Kniazhoi hory [Lord of the Prince's Mountain] // *Literaturna Ukraina*. 1967. 14 lystop. S. 4 [in Ukrainian].
- Kiliievych, 1999 - Kiliievych S. Akademik M. F. Biliashivskiy – pershyi dyrektor Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Academician M. F. Biliashivskiy - the first director of the National Museum of the History of Ukraine] // *Kyivska starovyna*. 1999. № 4. S. 80–86 [in Ukrainian].
- Kovalevska, 2008 - Kovalevska O. O. Diialnist Mykoly Biliashivskoho v roky Pershoi svitovoi viiny [Mykola Biliashivskiy's activities during the First World War] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2008. № 2. S. 119–128 [in Ukrainian].
- Moshenko, 1991 - Moshchenko K. V. Z spohadiv pro M. F. Biliashivskoho [From Mykola Biliashivskiy's memories] // *Represovane kraieznavstvo 20–30 rr.* / [peredm. P. T. Tronka]; khudozh. L. I. Korin; In-t istorii Ukrainy. Vseukr. spilka kraieznavtsiv. M-vo kultury Ukrainy. K.: Khmelnyts. red.-vydav. vid., 1991. 492 s.; il. [in Ukrainian].
- Naumova, 2007 - Naumova N. Mykola Fedotovych Biliashivskiy [Mykola Fedotovych Biliashivskiy] // *Chumatskyi shliakh*. 2007. № 5. S. 12–15 [in Ukrainian].
- Opatskyi, 2020 – Opatskyi I. Etnografichni doslidzhennia Mykoly Biliashivskoho na Cherkashchyni [Mykola Biliashivskiy's ethnographic studies in Cherkasy region] // *Umanska starovyna*. 2020. №7. S. 93-99 [in Ukrainian].
- Popelnytska, 2008 - Popelnytska O. O. M. F. Biliashivskiy – pershyi dyrektor Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy [Academician M. F. Biliashivskiy - the first director of the National Museum of the History of Ukraine] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2008. Vyp. 2, (№ 479). 240 s. [in Ukrainian].
- Fedorova, 2013 - Fedorova L. Z istorii pamiatkookhoronnoi ta muzeinoi spravy u Naddniprianskii Ukraini. 1870–1910-i rr. [From the history of monument preservation and museum affairs in Naddniprianska Ukraine. 1870–1910s.] / Vidp. Red S. I. Kot; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv, 2013. 373 s. [in Ukrainian].
- TsDIAK Ukrainy – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy [Central State Historical Archive of Ukraine] [in Ukrainian].
- Shcherban, 2009 - Shcherban T. Mystetstvoznavec Ukrainy i yoho naukovoho tovarystva ta yikh vnesok u nauku, osvitu,

УДК 281.95:271 (477.83) «1908»

DOI:

Юрій СТЕЦИК,
orcid.org/0000-0003-1795-687X
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич)
stetsyk_u_o@ukr.net

Богдан ПАНЬКІВ,
orcid.org/0000-0001-6840-8318
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
факультет історії, педагогіки та психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич)
pankivbogdan0901@gmail.com

БРОНИЦЬКА ПАРАФІЯ В ОПИСАХ ДЕКАНАЛЬНОГО ВІЗИТАТОРА ТА ПАРОХА 1908 р.

У статті розглянуто інформаційний потенціал деканальної візитації 1908 р. та статистично-описові повідомлення пароха, які увійшли до шематизму Перемишльської греко-католицької єпархії за 1908 р. Співставлення цих повідомлень дозволяє розкрити різні аспекти функціонування «парафіяльної цивілізації» на прикладі окремо взятого села Брониця. Незважаючи на умови бездержавності місцевій українській громаді вдалося самоорганізуватися та побудувати два парафіяльні храми, які стали не тільки локальними духовними осередками, але й центрами культурно-просвітницького та громадського життя парафіяльної людності. Адже при храмах утворюється цілий ряд мирянських релігійних інституцій: церковне братство, братство тверезості. Поруч із храмом функціонує школа, яка провадить християнське виховання учнівської молоді. Місцевий парох посідає статус державного службовця: при храмі створена парафіяльна канцелярія, де провадяться метричні книги (хрещення, шлюбу, смерті).

До обслуговування парафіяльних храмів залучаються не тільки парох і дяк, але й миряни, які виконують обов'язки провізорів, паламарів та церковних братчиків. Для духовної просвіти парафіян місцевий священноєрей комплектував при храмі парафіяльну бібліотеку. Місцевий парох перед призначенням на броницьку парафію отримав відповідну богословську освіту та пройшов добру душпастирську практику по різних парафіяльних осередках Перемишльської греко-католицької єпархії. Відповідно до повідомлень деканального візитатора релігійне життя на парафії відзначалося певними здобутками. Поміж парохом та парафіяльною людністю діяло взаєморозуміння і жодна із сторін не висловила своїх претензій один до одного. Навпаки парафіяни, які емігрували до Америки, не втрачали свого духовного зв'язку із рідною парафією, де вони отримали церковні таїнства хрещення та шлюбу, оскільки щедро жертвували із своїх заробітків кошти на ремонт та розбудову місцевих святинь.

Представлено огляд новітніх краєзнавчих праць, які відзначаються загальною фрагментарністю щодо розкриття історичного минулого діючих парафіяльних храмів. Віднайдено та запроваджено до наукового обігу протокол деканальної візитації за 1908 р., який доповнено статистично-описовим повідомленням місцевого пароха, яке увійшло до шематизму Перемишльської греко-католицької єпархії за цей же рік. Встановлено час, місце та авторство укладення протоколу візитації. Реконструйовано загальні біографічні відомості про місцевого парафіяльного отця Мирона Чирнявського. Подано загальну характеристику його душпастирської та адміністративної праці у візях деканального комісара. Встановлено загальну та похрамову чисельність парафіяльної людності. Визначено представників інших віровизнань, які проживали на території парафії, однак через малочисельність не спромоглися побудувати власних сакральних об'єктів. Встановлено дати побудови парафіяльних храмів. Окреслено розміри церковних земельоводін та прибутки від них. Визначено джерела фінансування пароха та дяка. З'ясовано постать світського патрона та його роль у розвитку